

PJESME MJERE I TRADICIJE

Suze, naviru suze,
Prošao mnogo sam toga,
Tko mi to najljepše uze,
O Dunave, djetinjstva moga!
(Spomen)

Nakon stanke od oko četvrt stoljeća, ugledala je svjetlo dana treća zbirka pjesama Augusta Đarmatija, pjesnika podrijetlom iz Srijemskih Karlovaca.*

Ova je zbirka značajna zbog dva razloga:

prvo, njome Ćirilometodsko društvo nastavlja izdanja pjesničkog niza naših najboljih predstavnika katoličkog poetskog izraza, izdavši prije toga pjesme bačkog Šokca Ante Jakšića i rano preminulog Podravca Đure Sudete, čiju smo 40-godišnjicu smrti proslavili ove godine.

U drugom redu, iako pisana u tradicionalnom poetskom ruhu naših pjesnika između dva rata, pa i prije njih, Đarmatijeva zbirka može poslužiti pokretanju nekih problema našeg katoličkog poetskog izraza, koji do sada nije još sustavno razmatran.

Koji su to problemi?

Gledana iz današnje perspektive, naša je katolička poezija između dva rata bila dobrim dijelom u svojoj refleksivnosti i »filozofičnosti« nadređena svom poetskom tkivu i izrazu, što joj je davalo u priličnoj mjeri ton retoričnosti, kojeg ne podnosi današnji čovjek.

U Đarmatijevoj poeziji, premda izašloj iz ovakva sklopa, javlja se vidan napor da se izraz s jednakim pravom ostavi u sferi »poetskog«, pa i onda, kad osjećamo da su mu religiozna ideja i izraz dali nesumnjiv poticaj i inspiraciju. Dakako da samo na takav način ostvareno jedinstvo između emocije i misli može poeziji dati njezinu punu harmoniju. U tom bi smislu Đarmatijeva nova zbirka mogla biti poticaj daljnjem razvoju našeg duhovnog poetskog izraza.

Da bismo mogli to razumjeti, moramo zaći u prošlost i u njoj naći razvojne crte Đarmatijeve poezije, koja je odmah u svom nastajanju bila smatrana refleksivnom.

Tako će u predgovoru pjesnikove prve zbirke (*Lirika*, 1936) pisati Kruno Krstić, da se Đarmatijeva lirika: »poglavito sastoji u iskorištavanju refleksije i njezina rječnika za lirsko sažimanje.«

* August Đarmati, *Na putovima vječnosti*, Zagreb, 1967, str. 32, izd. Hrvatsko književno društvo sv. Ćirila i Metoda, Zagreb

Ili opet:

»Predmet su njegovih pjesama ponajviše vlastita duševna stanja, ali ne u njihovoj prvoj sirovoj stvarnosti, nego već u času analitičkog prelijevanja misli.«

Na koncu dolazi jedino ovaj zaključak:

»Krivulja lirskog uzbuđenja crtana je u tim pjesmama već u svojoj povratnoj fazi... gdje se to uzbuđenje počinje taložiti i rješavati u području razumijevanja i spoznaje.«

Dakako da je poslije ovakva isključiva pristupa Đarmatijevoj poeziji, u kojem je njezina refleksivnost dobila prvo mjesto, danas teško približiti modernom čitaocu njezine poteske korijene. A oni postoje u iskrenom pjesnikovu srecu i mi ih zato možemo osjetiti. Istina je, da oni nisu uvijek svugdje podjednako vidljivi. Ponekad, a osobito u početku stvaranja, mnogi su elementi izraza bili i u samom pjesniku pomiješani. Jednom ćemo zato unutar iste pjesme pronaći slike koje kao da su izašle iz svjesno-umstvenog napora:

Ti si okrilje nada i gnijezdo kobne slutnje,
Nosiš skromnosti ropske i vladarske krune sjaj.
(Soneti duši)

Dok bi odmah malo dalje u pjesmi zablistali ovi spontani stihovi:

Ti si spomenik od tame i svjetlosti stvoren,
U tebi je jedan smisao života i smrti skriven.

Ovakvim bismo smjerom istraživanja mogli pronaći stihove i u najnovijoj pjesnikovoj zbirci, u kojoj je u stanovitoj mjeri čisti poetski govor dobio svoju iskonsku draž i značenje, iako zato u njemu nije ideja pjesme ništa manje izrazita. Zato obraćajući se vječnom Tvorecu, stalno prisutnom izvoru svoje inspiracije, pjesnik pjeva:

I niti mogu smatrati se boljim,
Zablude svoje nazvati vrlinom,
Pred tobom mogu samo da ispoljim
Što mislim mišlju i što tvorim činom.

I mogu samo nadati se skromno,
Dok se od stida obrazi rumene,
I zemlja primi moje tijelo lomno
Da nećeš strogo osuditi mene.

(Molitva)

U pjesmi »Mnoge dubine« pjesnik je svjestan napora k onom »neizrazivom« i »neuhvatljivom« području na kojem izrasta svaki autentični poetski govor:

Mnoge dubine poniru sred muka,
I mnogi snovi umiru u mašti,
Ritmovi mnogi nestaju bez zvuka,
Previše skromni i premalo tašti.

Jer u tom času sve ono što je »uhvaćeno« u nježne mreže poetskog tkanja i prelijevanja, iz dubokih treptaja pjesnikove nutrine, dobiva i svoju filozofiju i svoj nazor na svijet. Put je do pjesme dobio smjer od poteskog k filozofskom. I kad god se ta dva elementa susretnu u Đarmatijevoj poeziji, pjesnik im nastoji dati skladan izraz u obliku nove pjesme.

Jednom će pjesnikovo raspoloženje dobiti u svom poteskome obliku i crte filozofskog nastrojstva:

Čudno da jesen tugom težinu bolova skida,
Dok nedogled tone u tamu, u meni ko svjetlo sviće,
Čudno da mrtva pustoš u meni sve rane vida,
Dok uvelo cvijeće gine, u meni da pjesnik niče.

(Jesen)

Ili je opet u izrazitom refleksivnom nagnuću našla poetičnost svoj izraz:

U svom vječnom lutanju nošeni vjetrovim ćudima
Letite krila srebrnih, bez kruha i bez šumova,
Svi snovi svijeta u vašim razdrtim grudima,
Oblaci, bijeli putnici, dalekih eterskih drumova.
(Pjesma oblacima)

Dok smo dosad mogli, prateći postepeno umjetničku izgradnju pjesnika Đarmatija, uočavati odvojeno pojedine sastavne elemente njegova izraza, koji će u svom konačnom obliku doseći njegov poetski izraz u ovoj zadnjoj zbirci, postat će takvo razlikovanje suvišno. U svom vrhunskom dosegu bit će čvrsto slivene poetičnost i misaonost Đarmatijeve lirike. Jedna će izlaziti iz druge:

Jednom ću nakon svih iskušenja,
Nemira teških u mom lutanju,
Smirit se gdje se mir ne mijenja
U svemirskom šutanju.

Prestat će žamor lažnih zvukova,
Nestati teret teškog bremena,
Zanijet ljepotom vječnih mukova
Lebdjet ću iznad vremena.
(Kad dođe vrijeme)

*

Sve dosad rečeno o lirici Augusta Đarmatija možemo promatrati i s obzirom na njezinu formalnu stranu. I tada nam se javlja gotovo isti problem: koliko se pjesnik uspio svojim izrazom probiti kroz uobičajene pjesničke sheme svog vremena, osobito stoga, što je forma Đarmatijevih stihova uvijek strogo određena i zatvorena. Đarmati u svom stvaranju ne poznaje slobodni izraz. Sve je u njemu strogo određeno i ritmički vezano, unaprijed postavljenim metričkim zakonima i pravilima. Zato u toj lirici nećemo naći nikakvih formalnih inovacija. Ipak kao da kraća forma izražavanja prisiljava pjesnika da bude što koncizniji i jezgrovitiji, jer mu ne dopušta pretjeranu eksplikativnost i retoričnost:

Ponori zru puninom svježom,
Slutnje žudnjama bliskim,
Maštanja vrelih bačenom mrežom,
Svodovi postaju niskim.

Nadahnuće

Ipak većinu Đarmatijevih pjesama čine one razvijena stiha, koji je upio u sebe nešto od oblika izražavanja našeg ravničarskog čovjeka, dok njegov elegični prizvuk ima svoje konkretne psihološke korijene u Đarmatijevu pjesničkom stvaranju:

Umornih krila odlijeću ptice u jatima,
Iz kraja u kojem požutjelo zelenilo gine,
Pjev im je sličan sumračnim jesenjim satima,
U kojima zalud se čeka milost od sudbine.

Jesenska snatrenja

Uopće je sukob između stvarnosti i pjesnika osnovna antiteza u Đarmatijevu stvaranju, u kojem se nalaze kao podloga: iskrena pjesnikova suza i čežnja za višim i neostvarenim idealima u životu. Tada i razvijeni izraz dobiva određeni oblik i smisao, kao u ovom slučaju, gdje pjesnik ovako završuje svoje misli:

Da jednom kada zaplačemo nad pomrlim svjetovima u nama,
I nadama našim zavlada nemogućnost svakog ostvarenja.

(Cvjetovi nad provalijama)

Svježinu i ekspresivnost Đarmatijeve poezije ne treba ipak tražiti na onom području, gdje su ritmički i formalni uzori mogli ponijeti pjesnika u emotivne i misaone tokove njihovih tvoraca, što inače u pjesništvu i nije rijedak slučaj. Originalnost Đarmatijeve poezije treba tražiti u prvom redu u svojevrstnom postavljanju i razrješenju problema, u novim unutrašnjim udarima u pjesniku i u novoj metaforici. Tek tada neće uobičajenost vanjske forme smetati izvornosti unutrašnjeg poetskog govora. Iz naoko istih stihova izvit će se tada nove slike u novoj i svježoj muzici:

U jesenje dane sumorne i svele,
Kad sve što sazrijeva žudi svome toku,
U jesenje dane kad se ptice sele,
Osjetit ćeš suzu i u tuđem oku.

U jesenje dane

*

U stvaralačkom postupku neki umjetnici dezintegriraju svijet oko sebe na račun svog vlastitog poetskog govora. Umjesto onog vidljivog i svakodnevnog umjetnik nam daje svijet koji on vidi. Tada se u njegovu izrazu briše materijalna konstrukcija ovog našeg svijeta i mi govorimo o hermetičnosti izraza koji postoji sam u sebi.

Svakako da Đarmatijeva poezija, tradicionalno vezana uz prošla izražavanja, ne pripada takvu umjetničkom postupku. Ona ostaje vjerna konstrukciji ovog našeg svijeta, tražeći u njemu dublju crtu i smisao. Time ona ne gubi na vrijednosti, jer u njezinoj osnovi leže svi oni problemi koji će nas ljude mučiti u ovom našem zemaljskom trajanju sve do svršetka; od naše vlastite ograničenosti i slabosti, pa sve do osjećaja za onaj duhovni izvor u nama koji stalno zamučujemo tokom svojeg života. To je ujedno i raspon i filozofski put Đarmatijeve poezije koji traje u umjetniku već više od trideset godina, jer u tom leži stalni kreativni izvor Đarmatijeve poetske riječi:

Htio bih vratiti što se više ne da
Sjaj umrlih zvijezda što su davno pale,
Ljepote skrivene od naših pogleda,
Prošle, a da same sebe nisu znale.

Proniknuti zbivanja od sutra i juče
Ko proročki znamen utisnut u nama,
O, sve je to živo, makar nemoguće,
U snovima našim i našim pjesmama.

Htio bih vratiti

Juraj Lončarević